

ЛОРЕНСО ЛУЗУРІАГА ПРО СТАНОВИЩЕ ПОЧАТКОВОЇ ОСВИТИ В РОМАНОМОВНИХ КРАЇНАХ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

LORENZO LUZURIAGA'S VIEWS ON THE SITUATION OF PRIMARY EDUCATION IN ROMANCE-SPEAKING COUNTRIES AT THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY

У статті представлено деякі міркування видатного іспанського педагога Лоренсо Лузуриаги стосовно становища початкової освіти в романомовних країнах (Франція, Італія, Португалія) на початку ХХ ст. У наукових публікаціях 1910–1920-х років компаративно-педагогічний вектор досліджень Лоренсо Лузуриаги виявився найістотнішим чином. Педагог включив у поле порівняльно-педагогічних пошуків освітній простір англомовних, германомовних, романомовних, іспаномовних держав.

Основні питання, що висвітлювалися Лоренсо Лузуриагою у ранніх наукових публікаціях, наприклад, у монографічній праці «Початкова освіта за кордоном. Романомовні країни» (Мадрид, 1917 р.), стосувалися управління освіти; законодавчих та організаційних ініціатив обов'язкового елементарного навчання; інспектування початкових шкіл; навчання релігії у початкових школах; типології закладів початкової освіти; змісту навчальних програм початкових шкіл; форм здобуття початкової освіти; стану охоплення елементарним та вищим початковим навчанням дітей шкільного віку; професійної підготовки вчителів для початкових шкіл; нормальної учительської освіти.

За представленими Лоренсо Лузуриагою даними, у романомовних країнах на початку ХХ ст. поступово зростала кількість початкових шкіл – і елементарного рівня, і вищого, що дозволяло охопити навчанням основну масу дітей від 6–7 до 12–14 років. Важливими були й державні заходи підтримки різних форм здобуття початкової освіти (приватні, недільні, літні, пересувні школи, додаткові курси, навчання на дому тощо) та забезпечення безплатної елементарної освіти для всіх дітей Франції, Італії, Португалії. Навчання релігії не було обов'язковим у державних закладах початкової освіти у зазначений історичний період (на відміну від деяких германомовних країн).

Зосереджував увагу Лоренсо Лузуриага і на тому, що розбудована інфраструктура нормальної освіти в романомовних країнах на початку ХХ ст. (1913 року у Франції діяло 166, в Італії – 185 нормальних шкіл) дозволяла достатньо швидко, здебільшого – впродовж трьох років, здійснювати професійну підготовку вчителів для початкових шкіл.

Ключові слова: Лоренсо Лузуриага, романомовні країни, Франція, Італія, Португалія, початкова освіта, початкові школи, нормальна освіта.

Some considerations of the outstanding Spanish teacher Lorenzo Luzuriaga regarding the state of primary education in Romance-speaking countries (France, Italy, Portugal) at the beginning of the 20th century are presented in the article. In the scientific publications of the 1910s and 1920s the comparative-pedagogical research vector of Lorenzo Luzuriaga appeared in the most significant way. The teacher included the educational space of English-speaking, German-speaking, Romance-speaking and Spanish-speaking countries in the field of comparative pedagogical research.

The main issues highlighted by Lorenzo Luzuriaga in early scientific publications, for example, in the monographic work "Primary Education Abroad. Romance-speaking countries" (Madrid, 1917), concerned the management of education; legislative and organizational initiatives of compulsory elementary education; inspection of primary schools; teaching religion in primary schools; typologies of primary education institutions; content of educational programs of primary schools; forms of obtaining primary education; the state of coverage of elementary and higher primary education of school-age children; professional teacher training for primary schools; normal teacher education.

According to the data presented by Lorenzo Luzuriaga, in Romance-speaking countries at the beginning of the 20th century the number of elementary schools – both elementary and higher – gradually increased, what made it possible to cover the bulk of children from 6–7 to 12–14 years old. State measures to support various forms of primary education (private, Sunday, summer, mobile schools, additional courses, home schooling, etc.) and provision of free elementary education for all children in France, Italy and Portugal were also important. Religious education was not compulsory in public primary education institutions during the mentioned historical period (unlike some German-speaking countries). Lorenzo Luzuriaga also focused his attention on the fact that the infrastructure of normal education was developed in Romance-speaking countries at the beginning of the 20th century (in 1913, there were 166 normal schools in France, 185 in Italy) allowed to carry out professional training of teachers for primary schools quickly enough, mostly within three years.

Key words: Lorenzo Luzuriaga, Romance-speaking countries, France, Italy, Portugal, primary education, primary schools, normal education.

УДК 37 (092):373.3(44+450+469)
"1900/1919"
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/63.1.3>

Зайченко Н.І.,

докт. пед. наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи та освітніх і педагогічних наук
Національного університету
«Чернігівський колегіум» імені
Т.Г. Шевченка

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Ранні компаративно-педагогічні студії іспанського педагога Лоренсо Лузуриаги (Lorenzo Luzuriaga Medina) (1889–1959) позначилися палким дослідницьким прагненням охопити не один континент світу. Педагог ретельно збирав і співвідносив

численні статистичні дані про становище початкової освіти, вчительської підготовки, освітньої політики, інспектування шкіл в англомовних, германомовних, романомовних, іспаномовних країнах. Емпіричний матеріал стосовно романомовних країн (Лоренсо Лузуриага до цього переліку

включив Францію, Бельгію, Італію та Португалію) був узагальнений ним в окремі книзі «Початкова освіта за кордоном. Романомовні країни» (Мадрид, 1917 р.).

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Про постать Лоренсо Лузуриаги – величного педагога іспаномовного світу новітнього часу – відомо небагато. На велике щастя, були опубліковані кілька інтерв'ю з ним (наприклад, Е. Хіменеса Кабальєро (E. Gimenez Caballero) у газеті "El Sol" 25 березня 1928 року [1, с. 3]) та більше – з його донькою Ісабель (Isabel Luzuriaga Navarro), знаним іспанським психоаналітиком, котрі розкривають переживання педагога за долю Батьківщини, вболівання за освітню справу в Іспанії. На погляд Лоренсо Лузуриаги, іспанському народові «ще не вистачає творчої оригінальності і консолідації інституцій» [1, с. 3]. До такого висновку приходив педагог, здійснивши потужні компаративні дослідження освітнього реформування в багатьох країнах світу в 1910–1920-х роках.

У науковій літературі найповніше висвітлені «іспанський» період життя педагога (до вересня 1936 року), його оригінальна концепція «єдиної школи», ініціювання і видання журналу "Revista de Pedagogia" в 1920–1930-х роках. Розкриттю окремих аспектів педагогічної діяльності Лоренсо Лузуриаги і його публіцистичної спадщини присвячені наукові роботи сучасних іспанських дослідників Е. Баррейро Родригеса (H. Barreiro Rodriguez), Х. Руїса Берріо (J. Ruiz Berrio), Б. Делгадо Кріадо (B. Delgado Criado), Т. Дабусті де Муньос (T. Dabusti de Muñoz), А. Арітменді (A. Aritmendi), П. Маєстро (P. Maestro), А. Касадо Маркоса де Леон (A. Casado Marcos de Leon) та ін.

Мета статті – з'ясувати, які аспекти стосовно становища початкової освіти в романомовних країнах (Франція, Італія, Португалія) на початку ХХ століття висвітлювалися Лоренсо Лузуриагою в наукових публікаціях 1910–1920-х років.

Виклад основного матеріалу. Характеризуючи становище початкової освіти в романомовних країнах на зорі нового століття, Лоренсо Лузуриага передусім зосереджував увагу на визначених освітнім законодавством термінах обов'язкового навчання. За даними, представленими педагогом, у Франції початкова освіта була обов'язковою для дітей віком від 6 до 13 років. У 1912/1913 навчальному році систематично відвідували школи 5669251 дитина. З цієї кількості учнів – 4601995 навчалися в державних школах, 1062258 дітей – у приватних, інші – здобували освіту на дому.

Діти, які навчалися на дому, мали щорічно, починаючи з другого року навчання, складати екзамен перед інспекторською комісією за програмою державних шкіл. Якщо результат був незадовільний, дитину зобов'язували відвідувати школу – державну або приватну [2, с. 331–332].

В Італії початкова освіта була обов'язковою для дітей віком від 6 до 9 років (якщо в школі наявний лише нижчий елементарний курс) та до 12 років (за наявності в школі вищого елементарного курсу). Обов'язок навчатися мав виконуватися незалежно від того – відвідувала дитина державну школу, чи приватну, чи навчалася на дому [2, с. 424].

У Португалії початкова освіта була обов'язковою для всіх дітей віком від 7 до 14 років. Обов'язок навчатися мав виконуватися як у державних, так і в приватних школах; він міг бути скасований із досягненням дитиною 10-річного віку за умови, що вона склала іспит, яким підтверджувався рівень елементарної освіти [2, с. 452].

На початку ХХ століття елементарна початкова освіта в романомовних державах була безплатною (відповідно до освітніх законів Італії 1859 року, Франції 1881 року, урядового указу Португалії 1911 року). У Франції учні мали сплачувати за підручники та навчальне приладдя, хоча муніципалітети могли забезпечувати початкові школи всіма необхідними матеріалами, якими в першу чергу користувалися діти з бідних родин. Тим школам, що не забезпечувалися муніципалітетами навчальними матеріалами, мали надаватися державні субвенції [2, с. 332].

У трьох романомовних країнах на початку ХХ століття навчання релігії не було обов'язковим. Згідно з законом Франції від 28 березня 1882 року навчання релігії у державних школах скасовувалося, предмет релігії виключався з переліку обов'язкових навчальних дисциплін. Священнослужителі не могли викладати в державних школах (ст. 9 закону від 30 жовтня 1886 року). У школах заборонялося поширення релігійної символіки. Учительський персонал державних шкіл мав бути виключно світським.

Разом із тим – закон 1882 року дозволяв навчання релігії один день на тиждень, крім неділі, поза школою, якщо того бажали батьки учнів. Приватних шкіл заборона навчання релігії не стосувалася [2, с. 332–333].

Державна елементарна початкова школа мала функціонувати в кожному французькому місті. За муніципалітетами закріплювалася функція підтримувати школи в селах, якщо ті знаходилися на значній відстані від столиці або на відстані трьох кілометрів від найближчої школи та налічували не менше 20 дітей учнівського віку.

Освітня програма елементарних початкових шкіл передбачала освоєння предметів «Моральне і громадянське навчання», «Читання та письмо», «Французька мова», «Лічба і метрична система», «Історія та географія, особливо Франції», «Уроки про життя і первинні наукові уявлення», «Елементи малювання, спів та ручна праця, головним чином прикладна в сільському господарстві», «Військові гімнастичні вправи».

Навчання в елементарних початкових школах Франції ділилося на три курси (кожний тривалістю два роки) – елементарний, середній, вищий. Навчальне навантаження становило 30 годин на тиждень [2, с. 335–336].

Вища початкова освіта надавалася на додаткових курсах та у вищих початкових школах. Курси функціонували в елементарних школах, тривалість навчання – один рік; вони вможлилювали продовження та поглиблення початкової освіти в тих місцевостях, де не було влаштовано вищої початкової школи.

1913 року у Франції діяло 1077 додаткових початкових курсів, із них – 609 чоловічих, 468 – жіночих. Викладали на курсах 1752 вчителі, здобували освіту 36894 учні [2, с. 339–340].

Навчання у французьких вищих початкових школах тривало два або три роки. Вступали до цих шкіл діти віком не молодше 12 років із дипломом елементарної початкової освіти. Освітня програма включала навчальні предмети загальні та спеціальні. Загальні предмети – це «Мораль», «Громадянське навчання», «Французька мова і читання художніх творів», «Жива мова», «Національна історія та уявлення про всесвітню історію», «Географія Франції і колоній та загальні поняття географії», «Прикладна арифметика, швидка лічба, алгебра та геометрія», «Поняття про хімію і фізико-природничі науки», «Практичні уявлення з гігієни», «Письмо», «Малювання і моделювання», «Спів», «Гімнастика», «Вправи з військової підготовки» (останній – для хлопців). З-поміж спеціальних предметів викладалися «Елементарні поняття політичної економіки та права», «Теоретичне і практичне навчання в галузях промисловості, торгівлі та сільського господарства», «Стенографія і машинопис», «Облік та бухгалтерія», «Малювання геометричне, художнє і моделювання», «Праця в майстерні, лабораторії, у сільському господарстві та городництві» (останній – для хлопців), «Догляд за дітьми, домашня економіка, кухня, садівництво» (для дівчат) [2, с. 340–341].

Численність вищих початкових шкіл у Франції зросла з 309 у 1902 році до 465 у 1913 році, а кількість учнів у них збільшилася відповідно з 24872 осіб до 57270. Численність державних початкових шкіл зросла з 66739 у 1901/1902 навчальному році до 68007 у 1911/1912 навчальному році, а приватних шкіл – з 17227 до 13230 відповідно. Кількість учнів у 1911/1912 навчальному році становила 4478474 особи в державних школах та 1047930 – у приватних [2, с. 345–346].

На початку ХХ ст. початкові елементарні школи в Італії були двох ступенів: нижчого та вищого. В елементарних школах нижчого ступеня тривалість навчання складала три роки (3 класи), навчалися діти віком від 6 до 9 років. Освітня програма елементарних шкіл інтегрувала

предмети – «Первинні уявлення про обов'язки людини і громадянина», «Читання», «Письмо», «Основи італійської мови», «Початки арифметики та метричної системи».

Тривалість навчання в елементарних школах вищого ступеня становила шість років (6 класів), здобували освіту учні віком від 6 до 12 років. Така школа мала створюватися в усіх селищах, де проживало понад 4 тисячі людей. Навчальна програма перших трьох класів співпадала з програмою елементарної школи нижчого ступеня. Програма навчання в наступних трьох класах логічно охоплювала ширше коло предметів: «Італійська мова», «Поняття про громадянську історію Італії у ХІХ столітті, також у зв'язку з економічною галуззю», «Поняття про громадянські інститути держави та громадянську мораль», «Загальна й економічна географія, особливо Італії», «Арифметика і поняття про геометрію та практичне рахівництво і домашню економіку», «Поняття про природничі науки, фізику та гігієну», «Каліграфія», «Малювання», «Праця» (останній – для дівчат). Муніципалітети в разі місцевих потреб могли рекомендувати для обов'язкового вивчення додаткові дисципліни, як-то: «Ручна і землеробська праця», «Спів». Від 1909 року обов'язковим в італійських початкових школах було фізичне виховання [2, с. 428–429].

Характеризуючи навчальні програми початкових шкіл Італії у пізнішій педагогічній праці, Лоренсо Лузуриага зауважував про таку їхню своєрідність – «рекомендування вчителю звертатися до живих джерел народної культури: народної традиції, живої, одвічної вихователки у народі, який досі відчуває глибоку мудрість слова предків; величній народній літературі, що в усі часи дає чудові твори поезії, віри, науки, доступні смиренним, саме тому – величній» [3, с. 8].

За представленими педагогом даними, початкова освіта в Італії не завершувалася елементарною школою нижчого ступеня, а мала продовжуватися у вечірній або комплементарній школах хоча би впродовж місяця (школи такого типу мали функціонувати чотири місяці на рік). Під час канікул у початкових школах учні були зобов'язані упродовж двох місяців відвідувати недільні та літні школи, в останніх – один раз на тиждень неодмінно здійснювалося навчання предметів.

Згадував Лоренсо Лузуриага і про той факт, що згідно з законом Кредаро 1911 року в Італії упроваджувався новий тип шкіл – полкові – для неписьменних військових та моряків. Навчання в цих освітніх закладах мало здійснюватися в два етапи – кожний тривалістю п'ять місяців.

Наведені педагогом статистичні дані засвідчували, що в 1907/1908 навчальному році в країні функціонувало 61497 державних денних початкових шкіл, відвідуваних 3002168 учнями, а також 6534 приватних денних початкових шкіл із

148081 учнем. 3-поміж 4471080 дітей 6–12-річного віку систематично навчалися у денних початкових школах 3150249 учнів. Крім того, діяли 6537 вечірніх шкіл та 2083 недільні, що разом охоплювали 360684 учнів [2, с. 430–431].

Початкова освіта у Португалії мала три ступені: елементарний, додатковий та вищий. Два перші ступені здобувалися в одних і тих самих школах, а вищий – в інших. Для оволодіння елементарним ступенем початкової освіти (дітьми віком від 7 до 10 років) необхідно було вивчити предмети «Читання», «Письмо», «Основи португальської мови», «Розповіді про вітчизняну історію та народні легенди», «Елементарні поняття з географії світу і Португалії», «Мораль та сукупні уявлення із соціального, економічного та громадянського виховання», «Основні арифметичні дії і метрична система», «Елементарна практична геометрія», «Найзагальніші знання про природу», «Малювання і моделювання», «Хоровий спів», «Декламація коротких віршів», «Індивідуальна гігієна», «Гімнастика та ігри», «Ручна та землеробська праця».

Для оволодіння додатковим ступенем початкової освіти (який здобувався дітьми віком від 10 до 12 років за умови складання екзамену та підтвердження набуття елементарного рівня початкової освіти) програма передбачала навчальні дисципліни «Читання і мовлення», «Письмо та твір», «Загальні поняття португальської мови», «Елементарні уявлення з географії та історії всесвітньої та вітчизняної», «Розвинення практичної моралі», «Поняття про сільську і фабричну економіку», «Основи домашньої і суспільної економіки», «Права та обов'язки громадян», «Елементарні поняття арифметики, геометрії, фізико-хімічних та історико-природничих наук, прикладних в індустрії та сільському господарстві», «Описова астрономія», «Малювання і моделювання», «Каліграфія, фотографія, хоровий спів та декламація», «Гігієна, ігри, гімнастика, військові вправи», «Ручна і землеробська праця» (два останніх предмети для хлопчиків), «Ручна праця, садівництво, городництво та домашня економіка» (для дівчаток) [2, с. 453–454].

У португальських початкових школах, де здобувався вищий ступінь, навчання тривало три роки. Воно було спільним для хлопців та дівчат. Для вступу необхідно було досягти 12-річного віку і скласти іспит на підтвердження додаткового рівня початкової освіти. Освітня програма включала обов'язкові навчальні предмети – «Португальська мова», «Французька мова», «Англійська мова», «Історія, особливо історія Португалії», «Географія світу і Португалії та економіка», «Мораль», «Громадянське навчання», «Поняття про економіку», «Право», «Елементарна математика (арифметика, геометрія, алгебра, геодезія)», «Рахівництво», «Науки фізико-хімічні та історико-природничі», «Гігієна», «Малювання», «Практики письма,

стенографії», «Фізичне виховання», «Музика та хоровий спів».

1910 року в Португалії функціонувало 5552 державних початкових школи. Кількість цих освітніх закладів зросла за останні п'ять років на 332 одиниці, проте, очевидно, що їх не вистачало для охоплення навчанням усіх дітей у країні. У 1914/1915 навчальному році відкривалися 125 пересувних шкіл – денних для дітей та вечірніх для дорослих, що впродовж 10 місяців могли надавати елементарну освіту; та ще 100 жіночих шкіл такого типу. Ці освітні заклади засновувалися передовсім у селищах, де рівень неграмотності місцевого населення був надто високим, а до найближчої стаціонарної школи – у край складно дістатися [2, с. 455–456].

Інше питання, якому Лоренсо Лузуриага приділяв значну увагу, – організація професійної підготовки вчителів для початкових шкіл. У романо-мовних країнах на початку ХХ ст. стосовно цього проявилися схожі тенденції. У Франції, Італії, Португалії учительський корпус початкової освіти готувався переважним чином у нормальних школах.

У кожному департаменті Франції обов'язково мала функціонувати нормальна школа. Вступати могли особи віком від 16 до 19 років, які успішно склали екзамен за програмою вищого рівня початкової елементарної освіти. Тривалість навчання – три роки, причому впродовж перших двох років здійснювалася загальна підготовка, а третій навчальний рік присвячувався професійній підготовці.

1913 року в 166 французьких нормальних школах навчалася 9513 студентів, викладали 977 педагогів. Із 166 нормальних шкіл – 84 були чоловічими з 4650 студентами [2, с. 348–349].

Освітня програма чоловічої нормальної школи інтегрувала предмети першого і другого навчального року – «Психологія і мораль», «Французька мова та література», «Історія і громадянське навчання», «Географія», «Жива мова», «Математика», «Фізика та хімія з експериментами», «Природничі науки», «Письмо», «Малювання», «Спів і музика», «Гімнастика, військові вправи», «Ручна та сільськогосподарська праця» та третього року – «Мораль і виховання, педагогічні вчення», «Педагогіка, шкільна адміністрація, право, політична економіка», «Література», «Французька мова», «Історія», «Історія і географія», «Жива мова», «Прикладна математика», «Арифметика», «Прикладні фізика та хімія», «Гігієна», «Основи сільського господарства», «Письмо», «Малювання та моделювання», «Спів і музика», «Гімнастика», «Ручна та сільськогосподарська праця», «Наукові роботи» [2, с. 351].

Підготовка педагогів для нормальних шкіл здійснювалася в двох французьких вищих нормальних школах – чоловічій у Сен-Клу та жіночій у Фонтене-о-Роз. Вступити до освітнього закладу могли особи з середньою освітою віком від 19 до

25 років, які успішно склали екзамен. Навчання тривало три роки. Перелік навчальних предметів був той самий, що і в звичайних нормальних школах, але вивчалися дисципліни більш поглиблено та складно [2, с. 356].

В Італії підготовка вчителів початкових шкіл провадилася відповідно до освітніх законів від 12 липня 1896 року та 21 липня 1911 року в нормальних школах та на педагогічних курсах. Для вступу в нормальну школу необхідно було завершити жіночу комплементарну школу, або технічну школу, або III – IV класи гімназії, або ж бути зарахованим на перший курс технічного інституту. В іншому випадку – необхідно було витримати вступний екзамен за програмами жіночих комплементарних шкіл та технічних шкіл.

Нормальна освіта в Італії мала два складники: підготовчий і професійний. Підготовчий період тривав три роки, впродовж яких освоювалася програма жіночих комплементарних шкіл або чоловічих технічних шкіл. Професійний період тривав також три роки, передбачалося вивчення таких предметів, як: «Педагогіка», «Мораль», «Італійська мова та література», «Історія», «Географія», «Елементи математики, обліку, домашньої економіки», «Елементи фізики, хімії та природничої історії, гігієни», «Агрономія», «Малювання і каліграфія», «Хоровий спів», «Гімнастика», «Праця» (останній – лише для жінок) [2, с. 432–433].

Нормальні школи могли бути державними і приватними. У місцевостях, де функціонували гімназії, а нормальна школа була приватною, засновувалися 2-річні вчительські курси. Освітня програма курсів була значно скороченою порівняно з програмою нормальної школи та включала предмети «Педагогіка та мораль», «Італійська мова», «Історія Італії, з особливою увагою до національного відродження», «Географія, особливо Італії», «Математика і поняття фізики та хімії», «Малювання і каліграфія», «Спів», «Ручна праця», «Фізичне виховання» [2, с. 434–435].

У 1912/1913 навчальному році в Італії діяло 185 нормальних шкіл, у яких навчалися 23711 студентів, із них – 19529 жіночої статі [2, с. 438].

Зібрані Лоренсо Лузуріагою дані стосовно організації і реалізації початкової освіти в Італії на початку ХХ ст. засвідчували, що становище елементарної початкової освіти було зовсім непоганим порівняно з іншими романомовними країнами. Мережа початкових шкіл, функціонуючих у державі, дозволяла охопити навчанням основну масу дітей та долати неграмотність населення на Апеннінському півострові.

У Португалії підготовка вчителів початкової освіти здійснювалася в трьох нормальних школах – у Лісабоні, Коїмбрі, Порту. Студентами нормальної школи могли бути особи віком від 16 до 25 років, які мали вищий ступінь початкової

школи та успішно склали вступний екзамен. Навчання тривало три роки. На першому курсі, присвяченому теоретичному навчання, освоювалися предмети: «Португальська мова та література», «Історія цивілізації у зв'язку з вітчизняною історією», «Історія народної освіти в Португалії», «Загальна географія, хорографія Португалії та колоній», «Космографія», «Елементарна математика», «Фізико-природничі науки», «Поняття про загальну гігієну, шкільну гігієну», «Педологія», «Загальна педагогіка та історія освіти», «Методика навчання», «Поняття про конституційне, цивільне та адміністративне право», «Законодавство про початкову освіту». На другому і третьому курсах переважало практичне навчання в межах дисциплін «Креслення і проєкції», «Ручна праця та моделювання», «Музика і хоровий спів», «Педагогічна гімнастика», «Поняття про сільське господарство, садівництво та городництво», «Поняття про домашню економіку, шиття та рукоділля» [2, с. 456–457].

Висновки. Компаративно-педагогічні студії Лоренсо Лузуріаги 1910–1920-х років вражають не лише охопленими дослідником територіальними ареалами, але й зібраними ним статистичними даними. Те, що ці дані об'єктивні, засвідчує сукупність джерел (законодавчі акти, звіти міністерств, звіти міських адміністрацій, освітні програми початкових шкіл тощо), використуваних педагогом при підготовці наукових публікацій.

За представленими Лоренсо Лузуріагою даними, у романомовних країнах (Франція, Італія, Португалія) на початку ХХ ст. проявлялася тенденція поступового зростання чисельності початкових шкіл різних рівнів та типів, що вможливило охоплення навчанням основної маси дітей 6–14-річного віку. Значною була і тенденція розширення державного сектору початкової освіти в романомовних країнах у 1900–1910-х роках. Загалом для даного історичного періоду характерна підтримка державами різних форм здобуття початкової освіти (муніципальні, приватні, недільні, літні, пересувні школи, додаткові курси, навчання на дому тощо) та забезпечення безплатної елементарної освіти для всіх дітей. Початкова школа в романомовному світі набувала світського характеру, значно демократизувалася, відходила від методології мемуризму, намагалася вчити практичному знанню.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Gimenez Caballero E. El pedagogo Lorenzo Luzuriaga. *El Sol*. Madrid, Domingo 25 de marzo de 1928. № 3321, año XII. P. 3.
2. Luzuriaga L. La enseñanza primaria en el extranjero. Madrid : J. Cosano, 1917. 473 p.
3. Luzuriaga L. Programmas escolares e instrucciones didacticas de Francia e Italia. Madrid : J. Cosano, 1928. 186 p.